

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2022 metai

2

LI

Vilnius 2022

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEARBOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2022

2

Vilnius 2022

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2022

2

Vilnius 2022

Žurnalo leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-22-32

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakingoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Iliojaus universitetas Karbondelje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).

Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje:

<https://www.istorija.lt/leidiniai/mokslo-zurnalai-ir-testiniai-leidiniai/lietuvos-istorijos-metrastis/672>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2022
© Straipsnių autoriai, 2022

JONAS DRUNGILAS

Lietuvos istorijos institutas

**MAŽOJO MAGDEBURGINIO Miesto istorinis eskizas:
LIUDVINAVAS XVIII AMŽIUJE
(LOKACIJA, VALDŽIA, BENDRUOMENĖ)**

ANOTACIJA. Straipsnyje tiriama Liudvinavo, Pietryčių Lietuvoje Liudviko Konstantino Pociėjaus įkurto bei 1719 m. Magdeburgo teises gavusio, miesto raida XVIII amžiuje. Miesto istorija analizuojama aptariant lokaciją (įkūrimo procesą) bei erdvinę struktūrą, miesto valdžią (miesto pareigūnus, vaitus, Pūnios seniūnus) ir miestiečių bendruomenę (etninę, konfesinę sudėtį).

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Liudvinavas, Liudvikas Konstantinas Pociėjus, miestas, miestiečiai, Šv. Rožinio arkibrolija, žydai.

ABSTRACT. The article addresses the development of Liudvinavas, a town in south-eastern Lithuania, which was established by Ludwik Konstanty Pociej and was granted the Magdeburg Law in 1719, in the eighteenth century. The history of the town is analysed by discussing its location (the process of establishment) and spatial structure, the town authorities (officials, *voigts*, the elders of Pūnia), and the community of its residents (its ethnic and confessional composition).

KEYWORDS: Liudvinavas, Ludwik Konstanty Pociej, town, townspeople, Confraternity of the Holy Rosary, Jews.

Įvadas

Dabartinės Suvalkijos sostinės Marijampolės šešėlyje gyvuojantis Liudvinavo miestas – XVIII a. pradžioje išaugusi bei savivaldaus miesto teises gavusi gyvenvietė. Kad ir kaip atrodytų paradoksalu, šio nedidelio miestuko ankstyvoji istorija ilgai išliko vietinių

žmonių atmintyje. Antai, žymus semiotikas Algirdas Julius Greimas (1917–1992) prisimenuose rašė, tarsi juokavo, kad lenkams užgrobus Kauną, Lietuvos sostinę būtų galima perkelti į Liudvinavą¹. Jam pritarė kraštiečiai, garsus rašytojas Kazys Boruta (1905–1965), prisimindamas, kad Liudvinave kadaise buvo „net su trisdešimčia karčemų, jomarkais ir magdeburgijomis“². Suprantama, abu jie buvo kilę iš Liudvinavo apylinkių, tad šiam miesteliui jautė simpatijas. Visgi keista, kad minėtiems intelektualams didesnę įspūdį darė jau sunykęs Liudvinavo miestelis, nei tuomet gerokai stambesni Sūduvos miestai Virbalis, Vištytis, Vilkaviškis ar net Marijampolė.

Atkurti šio menamo „didingo“ miesto praeitį yra keblu. Tai patvirtina ir iki šiolei pasirodę tik du – kraštotyryninko Aleksandro Polujanskio (XIX a. viduryje) bei kunigo Jono Totoraičio (XX a. pradžioje) trumpi apžvalginiai teksteliai, skirti minėtam miestui³. Matyt, tokį istorinių tekstų stygių lėmė ir šaltinių trūkumas. Nors žinoma, kad nuo 1724 m. buvo kaupiamas miesto archyvas: saugotos įvairios privilegijos, vestos vaito teismo knygos⁴, mokesčių kvitai, inventoriai ir pan.⁵, tačiau šis archyvas neišliko. Be to, XIX a. pradžioje buvo užregistruota net 18 Liudvinavo parapijos metrikų knygų, prasižėdusių nuo 1740 m. Ypač įdomu, kad nuo 1798 m. buvo vedamos dvi atskiros metrikų

¹ A. J. Greimas, *Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis*, sudarė, įvadą ir žodyną parašė S. Žukas, Vilnius, 1991, p. 245.

² *Tarybų Lietuvos rašytojai*, t. 1: A–L, red. kom.: J. Baltušis (pirmininkas) ir kt., Vilnius, 1977, p. 95.

³ A. Połujanski, *Wędrówki do gubernii augustowskiej w celu naukowym odbyte*, Warszawa, 1859, s. 321–325; J. Totoraitis, *Sūduvos Suvalkijos istorija*, I dalis, Marijampolė, 2003, p. 564. Beje, šio miestelio istorijos nerasime ir žymiuose A. Miškinio tyrimuose, žr. A. Miškinis, *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės*, t. 1: *Užnemunės miestai ir miesteliai*, Vilnius, 1999.

⁴ Paskutinė žinutė apie miesto teismo knygas išliko iš 1792 m., kai po miestiečių konflikto su Prienų seniūnijos valdytoju jos su kitais dokumentais buvo išmestos ant sniego, žr. L. Gleimžis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1788–1792 metais*, Kaunas, 2010, p. 145.

⁵ Pavyzdžiui, 1751 m. aprašytas tuometinis Liudvinavo miesto archyvas: *Primo: przywilej Jego Królewskiej Mości na majdeburj ludwinowską sub data anno tysiąc siedymset dziewiętnastego januarii, sam autentyk. Secundo: akta majdeburii ludwinowskiej ab anno tysiąc siedymset dwudziestego czwartego ad annum tysiąc siedymset trzydziestego dziewiątego, księga introligowana za wójtowstwa zeszego wielmożnego jegomości pana Szymona Stancewicza stolnika trockiego, w której są specjaliter aktykacje przywilejów i ograniczenia obrębů miejskiego przez komisarzów opisanego, takóž różne przyznane dokumenta i cesje. Tertio: tysiąc siedymset czterdziestego czwartego przywilej od Jego Królewskiej Mości na wójtowstwo ludwinowskie post fata wielmożnego jegomości pana Stancewicza jegomości panu Łoszelowi konferowany z listów dworzańskich tysiąc siedemset czterdziestego piątego januarii piętnastego [dnia], podanie dworzańskie i inwentarz tegoż wójtowstwa z aktykacją data w roku tysiąc siedymsetnym czterdziestym piątym maja trzydziestego pierwszego dnia, ekstrakt Trybunалу Litewskiego. Quarto: protokół spraw, przyznań, procesów ab anno tysiąc siedymset czterdziestego pierwszego do roku tysiąc siedymset pięćdziesiąt siódmego teje majdeburii. Quinto: różne memoriala, kwity z hibern, czynszów wyrażonej majdeburii, jako teź manifestów, procederów o poczynienie szkód i krzywđ, zabranie placów i gruntów przez dyspozytorów starostwa puńskiego, miastu Ludwinowi tego wszytkiego fascyкулą innych dokumentów*, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), SA 125, l. 229–230v.

knygos: viena – skirta Liudvinavo parapijai (kaimams), o kita – miestui (!)⁶, kurios, deja, taip pat neišliko. Mat Liudvinavo miesto ir parapijos archyvai, kaip ir daugumos Užnemunės miestų, sudegė.

Vis dėlto pulsuojanči vietinių žmonių komunikacinė atmintis, iš kartos į kartą perduodamas „buvusio magdeburginio miesto“ vaizdas savaime aktualizuoja bei provokuoja XVIII a. Liudvinavo istorijos tyrimą. Tad remdamiesi akumuliuotais bei susistemintais įvairaus pobūdžio įrašų duomenimis iš įvairių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) institucijų dokumentacijos bei išsibarsčiusių pavienių aktų⁷, pabandydysime rekonstruoti Liudvinavo raidą nuo jo įkūrimo (lokacijos) iki išaugimo bei suklestėjimo. Tiesa, miesto pradžia, jo lokacija dažniausiai tapatinama su teisinio dokumento – privilegijos atsiradimu. Šią sąvoką, turinčią platesnę prasmę, aptarsime kitame skyrelyje. Be to, Liudvinavą pagal jo dydį, ekonominį pajėgumą bei agrarinį pobūdį galima priskirti mažųjų magdeburginių miestų kategorijai⁸.

Šiame straipsnyje siekiama parodyti Liudvinavo miesto raidos procesą ir taip prisidėti atskleidžiant Užnemunės regiono, o ypač pasienio, t. y. Paprūsės, miestų savitumą ir išskirtinumą.

Miesto lokacija ir kompozicija

XVIII a. pradžioje, kai didžioji Lietuvos gyvenviečių dalis bandė atsigausti po praūžusio maro ir karo, Užnemunėje, kurią šios negandos palietė mažiau, vyko atvirkštinis procesas – steigti nauji miestai ir miesteliai. Vienas iš tokių naujai įsteigtų buvo Liudvinavas⁹.

1719 m. sausio 14 d. privilegija, prašant tuometiniam Punios seniūnui Liudvikui Konstantinui Pociėjui, valdovas Augustas II įsteigė naują Liudvinavo miestą kartu jam suteikdamas savivaldaus miesto (Magdeburgo) teises. Tą pačią dieną valdovas pasirašė dar dvi Liudvinavui skirtas privilegijas. Viena – leidžianti mieste rengti net du kassavai-

⁶ *Sub numero 13. Dwoje ksiąg metryk chrztów, osobna z miasta, osobna z wiosek od roku 1798*, Archiwum Diecezjalne w Łomży (toliau – ADŁ), b. 247 [lapai nenumuoti].

⁷ Liudvinavo miesto istorija atkurta remiantis įrašais iš Lietuvos Metrikos, Kauno žemės teismo knygų, taip pat Lomžos, Varšuvos, Vilniaus rankraštynuose bei archyvuose saugomais dokumentais. Detaliau žr. išnašose pateikiamus duomenis.

⁸ Pasirinktas terminas „mažasis magdeburginis“, taip atskiriant nuo tokių didesnių magdeburginių miestų kaip Kaunas, Vilnius. Plačiau apie miestų kategorijas žr. Z. Kulejewska-Topolska, *Oznaczenie i klasyfikacja miast w dawnej Polsce (XVI–XVIII W.)*, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. 8, 1956, zesz. 2, s. 253–268.

⁹ A. Miškiniš, *Privilegijuotosios Lietuvos gyvenvietės ir jų tinklo vystymasis XIII–XVIII a.*, *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Statyba ir architektūra*, t. 3, nr.(3), 1963, p. 133.

tinius turgus trečiadieniais ir sekmadieniais. Antra – rengti du prekymečius: savaitinį (per Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus (birželio 29 d.) šventę) ir tridienį (per Šv. Baltramiejaus (rugpjūčio 24 d.) šventę)¹⁰. Pastebėtina, kad įprastai visi minėti aspektai (Magdeburgo teisės suteikimas, prekymečiai, turgus) buvo surašomi į vieną privilegiją. Tačiau Liudvinavo atveju išleistos trys atskiros privilegijos. Be to, pagrindinėje (pirmoje) privilegijoje nėra minima, kad miestui suteikiamas antspaudas ir kas jame bus pavaizduota. Iš šių detalių susidaro įspūdis, kad rengiant privilegijas dėl kažkokių priežasčių skubėta arba privilegijų rengėjui tai neatrodė labai svarbu.

Naujojo miesto steigėjas – LDK lauko etmonas, Vilniaus kaštelionas L. K. Pociėjus (1664–1730) būsimą miestą pavadino savo vardu – Liudvinavu (*Łudwinów*). Beje, miesto įkūrėjo vardas buvo įprasminas ne tik pavadinime, bet ir sakralioje erdvėje: miesto bažnyčiai suteiktas šv. Liudviko titulas, taip pat viename iš bažnyčios altorių kabėjo minėto šventojo paveikslas, o rugpjūčio pabaigoje parapijoje vyko (ir iki šiol vyksta) šv. Liudviko atlaidai¹¹. Vėliau netoli miesto esantis Punios seniūnui priklausantis palivarkas taip pat pavadintas Liudvinavu¹². Taip per vietovardžius, sakralinę erdvę bei pamaldumo praktiką vietinių miestiečių atmintyje turėjo būti „užkoduotas“, įprasminas miesto įkūrėjas.

Naujo miesto įkūrimui buvo pasirinkta neįprasta vieta: rytuose tekėjo Šešupė, apačioje – Sūduonios upė, o vakarinėje pusėje miestą supo trys ežerai ir pelkėtos vietos. Tai sudarė nelengvai pasiekiamas, bet saugios gyvenvietės įvaizdį. Įdomus sutapimas, kad 1708 m. L. K. Pociėjus įsigyta Lietuvos Brastos vaivadijoje esanti Terespolio (jo įkūrėjas Vilniaus kaštelionas J. B. Sluška pavadino savo žmonos Teresės garbei) tvirtovė su nedideliu miesteliu¹³ taip pat buvo įkurta vandens supamoje teritorijoje¹⁴. Galbūt įsigijęs Terespolį L. K. Pociėjus panoro ir Liudvinave įkurti ką nors, kas jį įamžintų, ir pradžioje galbūt turėjo rimtesnių ketinimų, susijusių su šia vietove?

Liudvinavas įkurtas „ant žalios šaknies“ (*de nova radice*), t. y. visiškai naujoje vietoje¹⁵. Prieš tai ši vietovė vadinosi Punios Trobos (*Puńskie Trąby*), netoli buvo Kalvarijų

¹⁰ Российский Государственный Архив Древних Актов (toliau – РГАДА), ф. 389, оп. 1, ч. 1–2; Lietuvos Metrika (toliau – LM) naudotasi Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomais mikrofilmais, LM, kn. 155, l. 1168–1174.

¹¹ ADL, b. 247 [lapai nenumuoti].

¹² Liudvinavo palivarko žemėlapis (1806 m.), Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (toliau – AGAD), Zbiór kartograficzny (402), nr 365/16.

¹³ A. S o w a, Pociej Ludwik Konstanty h. Waga (1664–1730), *Polski Słownik Biograficzny* (toliau – PSB), t. 37, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1983, s. 45.

¹⁴ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. XII, Warszawa, 1892, s. 307.

¹⁵ LM, kn. 155, l. 1169.

Trobos¹⁶. Beje, pats *trobos* įvardijimas būdingesnis Žemaitijai, o Sūduvoje vyrauja *stubbos*¹⁷. Tad galbūt šie toponimai – išlikę žemaičių migracijos į šį regioną pėdsakai? Nors pirmose trijose privilegijose Liudvinavas įvardijamas tai miestu (*miasto*), tai miesteliu (*miasteczko*), kai pirmojo dokumento tekste vietovė vadinama apyrube (*uroczyzsze*) – ne gyvenama vieta, kurioje greičiausiai miškas ribojosi su laukais. Kaip minėta, lokacinė privilegija suteikta 1719 m. sausio mėn. Vadinasi, parengiamieji darbai (vietovės ir jos apylinkių žvalgymas, komunikacijos įvertinimas), būsimo miesto planavimas (struktūrinis išsidėstymas, matavimai) vyko gerokai anksčiau, pavyzdžiui, 1716–1718 m. laikotarpiu. Žinoma, su vietove ir jos padėtimi pirmiausia susipažino L. K. Pociėjus, kuris iš Punios seniūnijos miesto teritorijai išskyrė 107 valakus ir 27 margus žemės¹⁸. Kyla klausimas, kuris miestų istoriografijoje dėl šaltinių stokos dažnai apeinamas: kas planavo naująjį miestą? Kaip nurodo lenkų tyrinėtojai, pavedus valdytojui, miestą dažniausiai planuodavo vadinamasis paveldėtinis vaitas (*wójt dziedzyczny*¹⁹). Tačiau LDK buvo kitokia teisinė situacija, be to, Liudvinavo vaitas paskirtas vėlai. Sprendžiant iš įvairių dokumentuose išlikusių detalių, manytina, kad miesto tvarkymo, matavimo, planavimo darbus prižiūrėjo tuometinis Liudvinavo lentvaitis Jonas Vasilevskis, L. Pociėjaus globotinis. Greičiausiai pradžioje jam galėjo talkinti bent keli pagalbininkai (pvz., Kauno pavieto matininkai)²⁰.

Planuojant Liudvinavo išdėstymą, pirmiausia išmatuota stačiakampio formos turgaus aikštė (100x130 m)²¹. Kaip minėta, joje kiekvienos savaitės trečiądienį ir sekmadienį vyko turgus, o dukart per metus – prekymečiai bei šv. Liudviko atlidai, kurie sutraukdavo tiek maldininkus, tiek prekybininkus. Kaip įprasta, aikštėje buvo nemažai smuklių, kromelių ir krautuvių, kurios aprūpindavo čia atvykusius keliauninkus. Augant miestui, didėjant poreikiams, keitėsi ir miesto struktūra. Štai XVIII a. viduryje keturiose turgaus aikštės pusėse (*pierzeja*) buvo 15 sklypų, o amžiaus pabaigoje šie sklypai buvo susmulkinti ir jų pagausėjo iki 27²². Tad turgaus aikštė buvo centrinė, svarbiausia ir tankiausia

¹⁶ Įdomu, kad šiuo metu išliko du Triobiškių kaimai. Vienas tapo Marijampolės miesto dalimi, kitas yra tarp Liudvinavo ir Kalvarijų, žr. Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas, d. II, parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas, Vilnius, 1976, p. 320; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, s. 440; A. Miškinis, *Marijampolės miestas iki 1940: istorija ir architektūra*, Vilnius, 1995, p. 22.

¹⁷ A. Vyšniauskaitė, *Lietuvio namai*, Vilnius, 1999, p. 47–53.

¹⁸ J. Wąsicki, *Pruskie opisy miast polskich z końca XVIII wieku: departament białostocki*, Poznań, 1964, s. 112.

¹⁹ K. Kamińska, *Lokacje miasta na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r. (Studium historycznoprawne)*, Toruń, 1990, s. 136–137.

²⁰ Įdomu, kad Valakų reformos metu miestelius planavo matininkai ir revizoriai Vaitiekus Deltuviškis ir Jokūbas Laškovskis, žr. A. Miškinis, *Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis*, Vilnius, 1991, p. 42.

²¹ Buvusi turgaus aikštė – dabartinis Vytauto, Liepų ir Kęstučio gatvių kampas.

²² Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 4–(A1970)34511, l. 14–15 (1751 m.); Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS) f. 136–77, l. 22v–23 (1781 m.).

1 pav. Pirmasis Ludvinavo miesto planas (1795/1800 m.), *Krieges karte der Provinz Neu Ost Preussen: Enthaltend das nunmehrige Plocker und Bialystoker Cammer Departement: Angefertigt in den Jahren 1795 bis 1800, aufgenommen u. gezeichnet vom Le Bauld de Nans, Kurtz u. a., VUB RSS, Darg. 117, 18 žemėlapis dalis.*

apgyvendinta miesto dalis (XIX a. ji buvo perkelta prie bažnyčios²³). Šios aikštės centre greičiausiai 1756 m. pastatyta medinė rotušė. Joje vyko miesto teismas, ten galėjo būti ir miesto kalėjimas, bei, matyt, saugotas miesto archyvas (privilegijos, knygos)²⁴. Žinoma, kad vykstant ginčams tarp tuometinio miesto vaito Leono Radoševskio ir Punios seniūno Mykolo Sapiegos, 1767 m. miesto rotušė buvo išmontuota, iš jos statybinių medžiagų

²³ *Военно-топографическая карта европейской России 1846–1863*, XIII, 1. 2.

²⁴ A. Bartoszewicz, Ratusz w małych miastach polskich w XV–XVI wieku, *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, t. 74, 2014, s. 161–172.

buvo pastatytas Liudvinavo palivarkas²⁵. Tačiau vėliau, kaip matyti iš XVIII a. pabaigos žemėlapis (žr. 1 pav.), rotušė vėl buvo pastatyta turgaus aikštės viduryje²⁶.

Suplanavus turgaus aikštę, iš jos kampų buvo išvestos keturios pagrindinės gatvės: Gardino, Kauno, Karaliaučiaus, Vilniaus – jų pavadinimai ženklino prekybinius kelius. Anksčiausiai šaltiniuose paminėta Vilniaus gatvė, kurią nuo pagrindinės miesto dalies atskyrė Šešupės upė. Anuomet į šią gatvę buvo galima patekti tik persikėlus per tiltelį (*mościk*), minimą jau 1721 m.²⁷ Tad neatsitiktinai XVIII a. pabaigoje vokiečių pareigūnai šią upės atskirtą miesto dalį įvardijo Liudvinavo priemiesčiu (*Vorstadt*)²⁸. Vėliau prie jau suplanuoto miesto, toliau nuo turgaus aikštės, kitame kvartale, 1727 m. iškilo naujas pastatas – medinė bažnyčia, kuriai kartu su kapinėmis buvo išskirti aštuoni sklypai klebonijai, vargonininkui, mokytojui ir špitolei²⁹. Gausėjant miesto gyventojų atsirado dar dvi: Bažnyčios ir Kalvarijos gatvės³⁰. Ilgiausia ir tankiausiai apgyvendinta mieste buvo Kauno gatvė, kurią 1780 m. smarkiai nuniokojo gaisras, greičiausiai prasidėjęs nuo turgaus aikštės³¹. Augant miestui, Liudvinavas pradėtas fiksuoti ir kartografijoje. Tiesa, pirmą kartą pažymėtas žemėlapyje ne 1750 m., kaip klaidingai nurodė A. Miškinis³², bet 1773 m. Karolio Hermano de Perthées'o žemėlapyje³³.

Tad nuo pagrindinio Liudvinavo miesto korpuso atskirta Vilniaus gatvė bei vėliau pastatyta bažnyčia suteikė neįprastą, bet organiškai susiklosčiusią miesto kompoziciją.

²⁵ LM, kn. 495, l. 144–145; *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais*, d. II: *XVIII amžius* (toliau – *Ginčai*), parengė R. Jasas, Vilnius, 1961, p. 228–230.

²⁶ *Krieges karte der Provinz Neu Ost Preussen: Enthaltend das nunmehrige Plocker und Bialystoker Cammer Departement: Angefertigt in den Jahren 1795 bis 1800*, aufgenommen u. gezeichnet vom Le Bauld de Nans, Kurtz u. a., Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius (toliau – VUB RSS) Darg. 117, 18 žemėlapis dalis žr. https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/en/islandora/object/kolekcijos%3AVUB01_000405159#00018 [žr. 2022 05 22].

²⁷ LVIA, SA 13807, l. 464.

²⁸ *Krieges karte der Provinz...*, 18 žemėlapis dalis.

²⁹ Liudvinavo bažnyčia funduota 1727 m. spalio 17 d. (ADL, b. 247, [lapai nenumeruoti]), kituose tyrimuose, remiantis A. Polujanskiu (A. P o ł u j a ņ s k i, *Wędrówki do gubernii...*, s. 326) nurodoma, kad pirmoji bažnyčia pastatyta 1715 m., o jos fundatorius L. K. Pociėjus painiojamas su Pacu, žr. K. M i s i u s, R. Š i n k ū n a s, *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius, 1993, p. 481; M. R u p e i k i e n ė, Liudvinavo bažnyčia, *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. 1: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 1, *Marijampolės dekanatas*, Vilnius, 1996, p. 131; A. V a n a g a s, *Lietuvos miestų vardai*, Vilnius, 2004, p. 126–127; T. N a r u s z e w i c z, Pożary miast pogranicza powiatów grodzieńskiego i kowieńskiego w końcu XVIII w., *Studia Podlaskie*, t. 21, 2013, s. 92.

³⁰ LMAVB RS, f. 136–77, l. 22v–23.

³¹ LVIA, SA 3939, l. 904–904v.

³² Antai, A. Miškinis pažymi, kad T. Majerio parengtame 1750 m. žemėlapyje, remiantis šio žemėlapio egzemplioriumi, saugomu Maskvoje, buvo pažymėtas Liudvinavas (žr. A. M i š k i n i s, *Marijampolės miestas...*, p. 16, 215, išn. 47). Tačiau nurodytame žemėlapyje Liudvinavo nebuvo (žr. ПТАДА, f. 192, b. 3 (dėkoju kolegai maskviečiui Piotru Prudovskiui už pagalbą).

³³ K. de Perthées, *Carte générale et itinéraire de Pologne, Varsovie: chez Michel Gröll, Libraire du Roi, 1773*, Biblioteka Narodowa, Magazyn Kartografii ZZK 283.

Valdžia

Liudvinavą, kaip ir kitus mažuosius magdeburginius miestus valdė kelios valdžios pakopos: Punios seniūnai, vaitai ir miesto pareigūnai. Tad šias institucijas, kiek leidžia šaltiniai, ir aptarsime toliau.

Pats miestas priklausė tuometinei Punios seniūnijai, tad neabejotinai šios seniūnijos valdytojai darė įtaką miesto gyvenimui. Įprastai Punios seniūnais tapdavo žymesnių LDK giminių (Bžostovskių, Pociųjų, Sapiegų) atstovai³⁴, tačiau jų interesai miesto atžvilgiu buvo nevienodi. Antai, Punios seniūnas, Liudvinavo įkūrėjas L. K. Pociėjus siekė įkurti naują patrauklų bei gyvybingą miestą, iš kurio, žinoma, gautų atitinkamų pajamų, o pastintieji Punios seniūnai (žr. 2 lentelę) labiau varžė miestiečių veiklą, juos išnaudojo, t. y. siekė padidinti mokestinę naštą.

Taip pat miestui valdovas paskirdavo vaitą, kuris turėjo būti „dievobaimingas, kilęs iš bajorų, išmanantis vietinę teisę bei mylintis teisingumą“³⁵. Jis teisė besibylinėjančius miestiečius bei baudė nusikaltusius. Pirmasis Liudvinavo vaitas paskirtas 1722 m., t. y. praėjus keletui metų nuo miesto įkūrimo. Šiam pareigūnui paskirta 1,5 sklypo turgaus aikštės kampe (prie Karaliaučiaus gatvės) bei žemės Kvietkinės, Balaikių, Roželių, kitaip – Legierių kaimuose. Iš viso vaitui priklausė 4 valakai ir 6 margai žemės³⁶. Paprastai vaitai buvo kilę iš bajorų. Vaitystę jie išlaikydavo iki mirties ir visi buvo Trakų vaivadijos pareigūnai³⁷. Ši pareigybė ne tik suteikdavo bajorams galią mieste, bet ir papildydavo jų pajamas. Tad nieko stebėtino, kad 1757 m. dėl šios pareigybės kilo konfliktas. Mat mirus ankstesniam Liudvinavo vaitui Protazijui Lošeliui, tų pačių metų gegužę valdovas Augustas III nauju vaitu paskyrė Trakų pavieto pataurininkį Leoną Radoševskį. Tačiau praėjus tik trimis mėnesiams, vėl paskirtas naujas vaitas – Gardino pilies teismo raštininkas Juozapas Boufalas. Galiausiai po dviejų mėnesių Liudvinavo vaitu, kartu su Magdeburgo teisių patvirtinimu, antrąsyk paskirtas minėtas L. Radoševskis (žr. 2 lentelę). Tokią oficialiuose dokumentuose fiksuojamą pareigybinę konfigūraciją paaiškina išlikusi korespondencija. Ji liudija, kad L. Radoševskis buvo LDK didžiojo išdininko Jono Jurgio Flemingo globotinis, t. y. atstovavo vadinamajai *Familijos* grupei, o J. Boufalas, buvęs ilgametis LDK raikytojo Mykolo Ksavero Sapiegos klientas, priklausė kitai politinei grupei³⁸. Šiuo atveju lemtingas buvo J. J. Flemingo vaidmuo – jo dėka L. Radoševskis vaitystę

³⁴ Žr. 2 lentelę.

³⁵ *ma nam prezentować ex statu nobilitari człowieka praw ojczystych wiadomego, pana Boga się bojącego, świętą sprawiedliwość kochającego za wójta*, LM, kn. 155, l. 1168v.

³⁶ LVIA, SA 105, l. 483–484.

³⁷ Žr. 2 lentelę; *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. II: *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, pod redakcją A. Rachuby, Warszawa, 2009, s. 137, 154, 215, nr 606, 767, 1317.

³⁸ А. М а ц у к, *Барацьба магнацкіх групак у БКЛ (1717–1763 гг.)*, Мінск, 2010, с. 425, 541, 543, 577.

atgavo, be to, šis atgavimas buvo įrašytas neįprasta forma – magdeburginių teisių konfirmacijoje, kur nurodoma, kad Liudvinavo vaitą skiria ne Punios seniūnas, bet valdovas³⁹. Nors kilusi įtampa tuo ir turėjo baigtis, konfliktas užsitęsė net devynerius metus. Kita vertus, iš šios vaitų trinties dalinai laimėjo ir miestas, kuris turėjo miestiečių interesus ginantį atstovą – L. Radoševskį. Nors tiksliai nežinome visos bylos eigos, išlikęs 1763 m. L. Radoševskio laiškas Punios seniūnui M. K. Sapiegai perteikia tuometinę situaciją:

Ne tik asmeniškai gerbdamas šviesiai dauggalį poną aiškinau man padarytą skriaudą dėl tos nelaimingos Liudvinavo vaitystės ir prieš jų mylistas Žemaitijos vyskupą, ir Mstislavlio seniūną prašiau pagalbos, kad tai netaptų kažkokio barnio pradžia ir bylinėjimusi, nes pirmiausia pradėjo jo mylista ponas Boufalas, Gardino pilies [teismo] raštininkas...⁴⁰

Galiausiai 1764 m. mirus J. Boufalui šis konfliktas pasibaigė.

Vaitai turėdavo pavaduotoją – lentvaitį, kuris tvarkė miesto reikalus, kai vaito nebūdavo. Jam mieste priklausė sklypas Gardino gatvėje bei Stebuliškių apyrbė⁴¹. Visi XVIII a. žinomi Liudvinavo lentvaičiai buvo kilę iš bajorų, bei turėjo kurią nors titulinę Smolensko vaivadijos pareigybę⁴². Pirmasis lentvaitis buvo tuometinio Punios seniūno L. K. Pociejaus klientas Jonas Vasilevskis, kuris jau gerokai anksčiau, dar kai nebuvo vaito, rūpinosi miesto įkūrimo reikalais. Po to buvęs vaitas – Jonas Domanskis su J. Vasilevskiu buvo susijęs giminystės ryšiais⁴³. Tai rodo, kad šioje valdymo struktūroje buvo svarbūs ne tik vertikalūs, bet ir horizontalūs ryšiai.

Pirmieji miesto pareigūnai – burmistras ir raštininkas – dokumentuose aptinkami netrukus po Liudvinavo įkūrimo. Vėliau dokumentuose pasirodė miesto tarėjo ir suolininko pareigybės. Suprantama, kad Liudvinave vyko miesto pareigūnų rotacija, o ketverius metus burmistru išbuvusio F. Gutricho bei daugiau nei dvidešimt metų miesto raštininku tarnavusio A. Luščikovskio (žr. 2 lentelę) atvejai rodo, kad mieste buvo profesionalių specialistų ir miestiečiai juos vertino⁴⁴. Manytina, kad XVIII a. antroje

³⁹ *aby wójta do tej magdeburii jako de nova radice fundującej się prezentował najjaśniejszemu antecesorowi naszemu ex statu nobili, praw ojczystych wiadomego, nie zachowując tej preferencji dla innych starostów puńskich, byłoby to contrarium et praedisum iuribus nostris regalibus in hac Respublica et distributivae nostrae ile w dobrach naszych królewskich, aby to nie szło in sequelam in interpretationem jakoż po zeszyhm urodzonym Stancewiczu pierwszym wójcie, urodzony Łoszel był od nas wójtem ludwinowskim ufundowany sine quavis dependentia et praesentis starosty puńskiego, tak i teraz urodzony Leonowi Radoszewskiemu, LM, kn. 179, l. 868–869.*

⁴⁰ LMAVB RS, f. 139–3950, l. 1.

⁴¹ LVIA, SA 105, l. 483–484.

⁴² *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. IV: Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, pod red. A. Rachuby, Warszawa, 2003, s. 407.

⁴³ Žinoma, kad mirus J. Vasilevskiui, jo žmona su motina vėliau gyveno pas J. Domanskį, VUB RS, f. 5–F125-31387, l. 1.

⁴⁴ Plačiau apie miestų pareigūnų rinkimus žr. Z. Kulejewska-Topolska, *Nowe lokacje miejskie w Wielkopolsce od XVI do końca XVIII wieku. Studium historyczno-prawne*, Poznań, 1964, s. 77–85.

2 pav. Liudvinavo miesto antspaudas (1744 m.), VUB RS, f. 5–F125-31387, l. 1v.

pusėje miesto valdyme jau galėjo dalyvauti iki 8 asmenų (vaitas, lentvaitis, burmistras, 2 suolininkai, 2 tarėjai, raštininkas)⁴⁵. Greičiausiai miesto teismas buvo vienas, mišrus, jį iš esmės koordinavo vaitas. Be to, šios institucijos vaidmuo buvo išskirtinis, nes vaitas visus teisminius įrašus turėjo sudėti į knygą, t. y. jis vedė miesto knygas⁴⁶. Tiesa, buvo žinoma, kad nuo 1721 m. Liudvinavo miestas turėjo antspaudą, tik neaišku, kokį⁴⁷. Šio tyrimo metu pavyko aptikti du (1741 ir 1744 m.) iki šiol nežinotus miesto antspaudus⁴⁸ – raudono lako, su popierine apsauga, puoštus karpiniais, 4 cm skersmens. Tačiau, kas pavaizduota jų vaizduolyje, sunku nusakyti. Iš neryškių kontūrų galima manyti, kad tai galbūt pavaizduota Švč. Mergelė Marija ar koks šventasis (žr. 2 pav.).

⁴⁵ Žr. 2 lentelę.

⁴⁶ Štai viename išrašė nurodoma, kad tai išrašas iš vaito knygų (*Ekstrakt z ksiąg wójtowskich majde-burskich miasta Jego Krolewskiej Mości Ludwinowa*), VUB RS, f. 5–F125-31387, l. 1.

⁴⁷ E. R i m š a, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*, Vilnius, 1999, p. 351–352.

⁴⁸ VUB RS, f. 5–F125-31387, l. 1v; f. 5–B1-223, l. 1.

Tad visos šios anksčiau išvardytos detalės rodo, kad egzistavo gerai organizuota Liudvinavo miesto savivalda.

1776 m. panaikinus Liudvinavo Magdeburgo teises, miestą, kaip ir kitus⁴⁹ administruojo iš vietinių miestiečių kilęs vaitas Tomas Uleckis⁵⁰. O prasidėjus LDK miestų sąjūdžiui, valdovas Stanislovas Augustas Poniatovskis 1791 m. lapkričio 10 d. Liudvinavui suteikė savivaldaus miesto teises. Šioje privilegijoje buvo pridėta, kad miestas privalo pasistatyti rotušę ir plytinę miesto reikmėms. Taip pat valdovas miestui suteikė herbą, kurio dešinėje pusėje turėjo būti pavaizduotas Lietuvos Vytis, o kairėje – Genijus, vienoje rankoje laikantis kalaviją, o kitoje – svarstyklės⁵¹. Šis herbas turėjo būti naudojamas ir naujajame mieste antspaude. Tiesa, kokia valdymo situacija buvo Liudvinave tiek atgavus savivaldaus miesto teises, tiek po III Abiejų Tautų Respublikos padalijimo, dėl šaltinių stokos nežinome.

Bendruomenė

Būsimo magdeburginio miesto bendruomenė, kaip įprasta, buvo kuriama į ją kviečiant apylinkėse gyvenančius valstiečius, taip pat – kaimyninių miestelių ir miestų gyventojus⁵². Manytina, kad Liudvinavo miestiečių bendruomenės kūrimo procesas, nulemtas tuometinių demografinių sąlygų⁵³, buvo gana lėtas – tą parodo vėliau miestą įvardijantys terminai. Štai praėjus keleriems metams nuo įkūrimo Liudvinavas įvardijamas kaip gyvenvietė (*slaboda*)⁵⁴. Galiausiai net praėjus beveik 20 metų nuo lokacinės privilegijos suteikimo, Liudvinavas vis dar įvardijamas kaip neseniai įkurtas miestelis (*miasteczko niedawno założone*), pridedant, kad visi jame gyvenantys asmenys buvo iš kitur atvykę

⁴⁹ Plačiau apie tai žr. Z. K i u p a, Kaip tvarkėsi Lietuvos mažieji miestai po 1776 m. įstatymo, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos. Profesoriaus Mečislovo Jučo 90-mečio jubiliejui skirtas mokslinių straipsnių rinkinys*, sud. V. Dolinskas, R. Petrauskas, E. Rimša, Vilnius, 2016, p. 519–528.

⁵⁰ LMAVB RS, f. 136–77, l. 22v–23.

⁵¹ *Lietuvos Metrika. Knyga nr. 556 (1791–1792). Viešųjų reikalų knyga 35*, parengė: A. Baliulis, R. Firko-vičius, E. Rimša, Vilnius, 2005, p. 22–25.

⁵² Antai, per visą XVIII a. mieste gyvenusi Geištoraigių giminė greičiausiai buvo kilusi iš už 28 km esančio Geisteriškių k. Apie gyventojų verbavimą į kuriamus naujus miestus žr.: S. A l e x a n d r o w i c z, *Studia z dziejów miasteczek Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Toruń, 2011, s. 123–131.

⁵³ Plačiau apie demografinius pokyčius XVIII a. žr.: E. M e i l u s, *Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai XVII a. II pusėje – XVIII a. Raida, gyventojai, amatai, prekyba*, Vilnius, 1997, p. 54.

⁵⁴ LM, kn. 163, l. 304; plačiau apie slabados terminą žr. H. P e t r y s z y n, Ruch urbanistyczny doby nowożytnej na terenach Ukrainy: typologia miast i interpretacja wzorców lokalnych (XVI – połowa XVII wieku), *Procesy lokacyjne miast w Europie Środkowo-Wschodniej: materiały z konferencji międzynarodowej w Łądku Zdroju, 28–29 października 2002 roku*, red. nauk. C. Buško, M. Goliński, B. Krukiewicz, Wrocław, 2006, s. 282–283.

(*ludzie wszystkie cudze*)⁵⁵. O tuometinę XVIII a. ketvirto deš. Liudvinavo naujųjų miestiečių sudėtį dalinai atspindi pasitaikantys etnonimai (prūsokas Tomas (*Tomasz Prusak*), rusėnas Černiavskis (*Rusak Czerniawski*), Motiejus Žemaitis (*Matiasz Żamajtis*)) bei etninės kilmės pavardės (Fiodoras Smolenskietis (*Chwedor Smoleński*))⁵⁶. Prie šios miestiečių sudėties reiktų pridėti čia atvykusius ir įsikūrusius žydus (apie juos žr. toliau) bei nedidelį šaltiniuose kartkartėmis išnyrančių iš vokiečiakalbių šalių atvykusių asmenų skaičių⁵⁷. Taip miestiečių bendruomenė tapo įvairesnė, gausėjo bei keitėsi. Štai praėjus trejiems metams nuo įkūrimo, žinomas konkretus miestiečio išvykimo atvejis⁵⁸, kai 1751 m. iš buvusių 106 namų savininkų po penkerių metų pasikeitė net 1/5 (20): jie arba išvyko iš miesto, arba perėmė kitų miestiečių sklypus⁵⁹. Tad pradžioje matome besikuriančią etniniu požiūriu įvairią bendruomenę, o vėliau tai įgauna socialinį atspalvį – prie naujų miestiečių jau fiksuojami čia įsikūrę iš kitų Lietuvos miestų kilę miestiečiai ar miestelėnai⁶⁰, taip pat minimi elgetaujantys bei nusigyvenę vietiniai asmenys⁶¹. Šitokia gyventojų cirkuliacija, jų socialinis išsisluoksniavimas buvo šio mažojo magdeburginio miesto gyvumo požymis, kartu parodantis nuosekliai augančią bendruomenę, ką patvirtina ir inventorių duomenys: 1738 m. buvo apie 350 (54 sklypų savininkai), 1751 m. jau apie 690 (106 savininkai), o 1799/1800 m. – 858 (131 namas) miesto gyventojai⁶². Augant bendruomenei susiformavo vietinės visą XVIII a. mieste gyvenusios Liudvinavo miestiečių „dinastijos“: Bekampiai, Čarnevskiai, Geištoragai, Rašytiniai, Uleckiai, Stumbrevičiai, kurios aktyviai dalyvavo miesto valdyme bei gynė miestiečių interesus, buvo bendruomenės stabilumo atspindys.

Žydai. Norint paspartinti naujos gyvenvietės augimą, reikėjo konkretaus katalizatoriaus, o juo LDK XVIII a. įprastai tapdavo naujose vietose įsikuriančios žydų ben-

⁵⁵ LVIA, SA 3774, l. 403v–404v.

⁵⁶ Ten pat; VUB RS, f. 5–F125-31387, l. 1.

⁵⁷ Pavyzdžiui, 1741–1744 m. Liudvinavo burmistras buvo Fridrichas Gutrichas (žr. 2 lentelę), 1781 m. minimi du vokiečiai (*Niemiec*) – siuvėjas ir kalvis (LMAVB RS, f. 136–77, l. 22v–23), o XVIII a. pabaigoje mieste įsikūrė 5 asmenys, kilę iš Čekijos ar Zalcburgo (J. Wąsicki, min. veik., p. 112).

⁵⁸ 1721 m. Laurynas Dembovskis, vedęs vietinę miestietę, matyt, mirus žmonai išvyko iš Liudvinavo, palikęs sklypą savo vaikams ar anūkams, LVIA, SA 13807, l. 464.

⁵⁹ 1751 m. miesto inventoriuje prie sklypų savininkų kitos spalvos rašalu prirašyti vélesni įrašai, informuojantys, kas išėjo, kieno sklypas liko tuščias, ar kas jį perėmė. Spėjant iš rankraščio pabaigoje daryto įrašo, manytina, kad tai galėjo būti įrašyta 1756 m., VUB RS, f. 4–(A1970)34511, l. 14–15, 24v.

⁶⁰ J. Wąsicki, min. veik., p. 112.

⁶¹ Antai, anuomet Kauno gatvėje elgetavęs Jokūbas Michnevičius vėliau išvyko iš miesto (*Jakub Michniewicz zebrauje, wyszedł*), taip pat užsimenama, kad vienas sklypas Vilniaus gatvėje priklausė skurdžiui Adamui Rutkovskiui (*Adam Rutkowski, NB ubogi*), VUB RS, f. 4–(A1970)34511, l. 14–15.

⁶² LVIA SA 3774, l. 403v–404v (1738 m.); VUB RS, f. 4–(A1970)34511, l. 14–15 (1751 m.); J. Wąsicki, min. veik., p. 112.

druomenės. Štai praėjus penkeriems metams nuo įkūrimo – 1724 m., prašant lokatoriui L. K. Pociėjui, valdovas Augustas II suteikė privilegiją žydams, leidžiančią jiems kurtis Liudvinave, prekiauti, pastatyti sinagogą (stovėjo dab. Kęstučio g.) bei įsirengti kapines (įrengtos kitoje miesto pusėje už Šešupės upės)⁶³. Neabejotina, kad žydai miestelyje jau buvo įsikūrę anksčiau – prieš kelerius metus ar net miestą įsteigus. Mat privilegijų suteikimas žydams žymėjo, kad toje vietovėje jau gyvena ši bendruomenė. Greičiausiai į Liudvinavą žydai kėlėsi iš gretimų miestų, kuriuose buvo gausesnės žydų bendruomenės: Simno (minima jau 1636 m.) ar Kalvarijos (minima 1713 m.)⁶⁴, taip pat galėjo būti atvykusių iš Lenkijos ar Vokietijos. Pavyzdžiui, 1751 m. užfiksuoti du nauji atsikėlę nuo mokesčių atleisti (*swobodnik*) žydai⁶⁵.

Žydų bendruomenė smarkiai augo: 1765 m. mieste buvo 44 žydai namų (juose gyveno 279 asmenys) savininkai (*gospodarz*), o 1799/1800 m. bendruomenę sudarė jau beveik dvigubai daugiau, net 423 asmenys⁶⁶. Nuo XVIII a. antrosios pusės ši bendruomenė turėjo vietos savivaldos instituciją – kahalą, buvo pasistačiusi sinagogą, turėjo rabiną, kapines, laidojimo draugiją, mikvę (ritualinę pirtį apsiprausimui) bei mokyklą. Daugiausia žydų gyveno turgaus aikštėje (čia jai priklausė visi sklypai), bei dominavo Liudvinave ilgiausioje Kauno (dab. Birutės) gatvėje, t. y. jie buvo įsikūrę prekybinio kelio arterijoje (kai Vilniaus ir Gardino gatvėse nebuvo nė vieno žydo). Be to, pasienio zona labiau traukė žydus, nes čia buvo didesnis prekių ir žmonių judėjimas, buvo galima užsiimti kontrabanda⁶⁷. Tad ši žydų bendruomenė bei jos veikla buvo neatsiejami miesto gyvybingumo rodikliai.

Amatininkai. Neabejotina, kad miestą įkūrus amatininkų jame buvo mažai. Tačiau panaši situacija išliko ir vėliau. Tai patvirtina 1752 m. Punios seniūnijos vietininko J. Boufalo laiškas, rašytas Palenkės vaivada Mykolui Antanui Sapiegai, kuriame jis skundėsi, kaip sunku šiame regione surasti mūrininkų⁶⁸. Galiausiai XVIII a. viduryje mieste jau aptinkamas kalvis, du muzikantai cimbolininkai (žydai), o kiek vėliau – degtindarys, mėsininkai ir net auksakalys⁶⁹. Suprantama, šie duomenys neatspindi tikrosios situacijos,

⁶³ LM, kn. 163, l. 304–305.

⁶⁴ *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 8: *Lazdijai, Simnas*, parengė J. Drungilas, Vilnius, 2013, p. 168 (nr. 41); A. Miškinis, Kalvarija, *Užnemunės miestai ir miesteliai...*, p. 46.

⁶⁵ VUB RS, f. 4–(A1970)34511, l. 14–15.

⁶⁶ LVIA, SA 3734, l. 12v–14; J. Wąsicki, min. veik., p. 112.

⁶⁷ E. Meilus, min. veik., p. 51.

⁶⁸ *Wypełnienie rozkazów pańskich do skutecznej przyszloby dawno konkluzji w przesłaniu mularzów do Zelwy, gdyby mogli się najdować w starostwie puńskim albo w bliskości tu miejsc w którym miescie, jeno że nigdzie nie ma, a do Augustowa posyłałem toż żadnego niezostano, z dobrych majstrów wszyscy powychodzili do roboty, jeszcze przeszlego roku pozajmowali się, a niektórzy tu do Grodna [...]*, LMAVB RS, f. 138–324, l. 23.

⁶⁹ VUB RS, f. 4–(A1970)34511, l. 14–15, LM, kn. 426, l. 33–34; AGAD, dokumenty papierowe, nr. 2115, l. 1–2. Beje, iki šiol nežinotą Liudvinavo auksakalį Pejsachą galima pridėti prie jau sudaryto auksakalių sąrašo, žr. E. Laucevičius, B. R. Vitkauskienė, *Lietuvos auksakalystė: XV–XIX amžius*, Vilnius, 2001.

nes pasak LDK miestelių tyrinėtojo S. Alexandrowicziaus, amatininkų mieste, miestelyje būdavo tris, keturis kartus daugiau, nei fiksuota inventoriuose⁷⁰. Na, o išsamią Liudvinave dirbančių amatininkų „išsklotinę“ randame XVIII a. pabaigoje, kai pagal tuometinės vokiečių administracijos surašytus duomenis, mieste dirbo net 19 skirtingų sričių 90 amatininkų, o daugiausia buvo maisto, galanterijos bei drabužių siuvimo specialistų (žr. 1 lentelę). Tad kyla klausimas, kodėl esant tokioms gausioms šioms amatininkų grupėms (8 kepėjai, 18 aludarių, 12 batsiuvių ir 25 siuvėjai), nesusidarė joks vienos specializacijos amatininkus jungiantis cechas? Galbūt todėl, kad jose nemažą dalį sudarė žydų kilmės amatininkai? Kita vertus, tokia amatininkų specifika signalizuoja, kad prekybiniame Kauno–Karaliaučiaus kelyje Liudvinavas atliko tranzitinio miesto funkciją⁷¹. Tai patvirtina XIX a. pradžios vokiečių sudarytas žemėlapis, kuriame pažymėtas per Liudvinavą einantis prekybinis kelias⁷².

1 lentelė. **Liudvinavo amatininkai 1799/1800 m.**⁷³

Amatininkai	skaičius
tekintojas	1
stalius	1
balnius	1
puodžius	1
odminys	1
kalvis	1
diržininkas	1
barzdaskutys	1
mūrininkas	1
stikliai	2
dailidės	2
grąžtininkai	2
malūnininkas (2 jo mokiniai)	3
kailiadirbiai	3
mėsininkai	6
kepėjai	8
aludarių	18
batsiuvių	12
siuvėjai	25

⁷⁰ S. Alexandrowicz, min. veik., p. 236–239.

⁷¹ Apie miestų funkcinis tipus žr. A. Wyróbisz, Typy funkcjonalne miast polskich w XVI–XVIII w., *Przegląd historyczny*, t. 72, 1981, s. 25–49.

⁷² *Karte von Ost-Preussen nebst Preussisch Litthauen und West-Preussen nebst dem Netzdistrict aufgenommen unter Leitung des Königl. Preuss. Staats Ministers Frey Herrn von Schroetteer in den Jahren von 1796 bis 1802.*

⁷³ J. Wąsicki, min. veik., p. 112–113.

3 pav. Liudvinavo Šv. Rožinio arkibrolijos antspaudas, naudotas klebono Konstantino Bukato (1829), ADL, b. 247 [lapai nenumeruoti].

Šv. Rožinio arkibrolija. Gretimame Virbalio mieste buvo įsikūrę dominikonai (1643), kurie aplinkiniuose miestuose vykdė misijas. Liudvinave jie įkūrė šiai vienuolijai būdingą Šv. Rožinio arkibroliją, kurios statusas leido steigti „dukterines“ brolijas kitur. Tad prie šiuo metu žinomų Virbalyje, Sintautuose ir Zapyškyje veikusių brolijų galime pridėti šią Užnemunėje, taip pat Liudvinave veikusią⁷⁴. Kad čia lankėsi dominikonai, liudija ir Liudvinavo bažnyčios inventoriuje aptiktos detalės. Antai, tarp klebonijoje buvusių liturginių rūbų minima vienuolika amiktų, iš kurių du buvo dominikoniški (*dominikańskie*)⁷⁵, o klebonijos bibliotekoje tarp vienuolikos knygų buvo XVIII a. populiaraus jėzuito Jono Jaknavičiaus lenkiškas-lietuviškas evangelynas (*ewangeliczka polsko-litewska*) bei buvusio Lietuvos dominikonų provincijolo Mykolo Vainilavičiaus (†1694) 1666 m. išleisti pamokslai⁷⁶. Iš XIX a. trečiame–ketvirtame dešimtmetyje parapijos klebono Konstantino

⁷⁴ L. Jovaiša, Užnemunė Žemaičių vyskupijos sudėtyje (XVI a. vid. – 1795 m.): bažnytinė struktūra ir religinis gyvenimas, *Užnemunė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai*, sudarė S. Smilingytė-Žeimienė, Vilnius, 2005, p. 26.

⁷⁵ ADL, b. 247 [lapai nenumeruoti].

⁷⁶ M. Wojniłowicz, *Trop sprzęgłego przez śmierć cugu sześciu rodzonych braci wielmożnych Ich MM. PP. Władysława, Samuela, Krzysztofa, Tomasz, Kazimierza, Jana Wilczków*, [b. v. 1666].

Bukato nežinia kodėl naudoto brolijos antspaudo sužinome jos įkūrimo datą – 1739 m. Taigi arkibrolijos antspaudas pagamintas 1739 m. Jame buvo įrašas: SIGILLUM B: V: M: ARCHI: CONF: S: S: ROS: E: LUDVINOVIENSIS 1739 + (Švenčiausiosios Mergelės Marijos Švento Rožinio Liudvinavo bažnyčios arkibrolijos antspaudas 1739)⁷⁷. Jo vaizdujyje buvo Švč. Mergelė Marija, ant rankų laikanti Kūdikelį Jėzų, su šv. Kotryna Sieniete kairėje ir šv. Dominyku, kuriam įteikia rožinį, dešinėje (žr. 3 pav.). Įdomu, kad šis ikonografinis motyvas (kai su šv. Dominyku vaizduojama šv. Kotryna) atsirado tik XVII a. antroje pusėje⁷⁸. O kad brolijos antspaudas buvo svarbus miesto bendruomenei, rodo 1741 m. kilęs konfliktas dėl pradingusio antspaudo tarp miesto lentvaičio J. Domanskio ir zakristijono Mykolo Jurgieliuko bei jo žmonos (antspaudas, kaip sužinome iš bylos, buvo saugomas klebonijoje)⁷⁹. Taip pat žinoma, kad šiai brolijai mieste priklausė namas tuometinėje Karaliaučiaus gatvėje⁸⁰. Ji turėjo savo promotorių (dvasinį vadovą), kuriuo dažniausiai būdavo vietinis klebonas, turbūt vedė brolijos narių knygą, kur žymėdavo naujai įstojančiuosius⁸¹, brolijos nuostatus bei pareigas⁸². Tad ši arkibrolija per pamaldumo praktiką jungė Liudvinavo miestiečius, kėlė jų kultūrinį lygį, kuris buvo svarbus miestietiško gyvenimo rodiklis.

Išvados

Po XVIII a. pradžioje praėjusių įvairių negandų naujų gyvenviečių steigimas Lietuvoje nuslopo, o Užnemunėje – suintensyvėjo, taip toliau plėtojant komunikaciją Paprūsės regione. Vienu iš tokių naujų komunikacinių taškų tapo 1719 m. sausio 14 d. įsteigtas Liudvinavo miestas.

Miesto įkūrėjo LDK lauko etmono Liudviko Konstantino Pociėjaus kaip lokatoriaus indėlis buvo įprasmintas ne tik miesto pavadinime. Su šv. Liudviko kultu tai persikėlė į sakralią erdvę (bažnyčios titulas, šventojo paveikslas koplyčioje) bei parapijos dvasinį gyvenimą (Šv. Liudviko atlaidai).

Naujasis miestas kurtas neįprastoje upių ir vandens telkinių supamoje teritorijoje. Pradžioje išmatuota turgaus aikštė bei išvestos iš jos išeinančios gatvės. Vieną iš gatvių –

⁷⁷ ADL, b. 247 [lapai nenumuruoti].

⁷⁸ K. K u i m a k, Ikonografia św. Dominyka, *Encyklopedia katolicka*, t. 4, pod red. R. Łukaszyka, L. Bieńkowskiego, F. Gryglewicz, Lublin, 1989, s. 62–63.

⁷⁹ VUB RS, f. 5–B1–223, l. 1.

⁸⁰ Ten pat, f. 4–(A1970)34511, l. 15.

⁸¹ J. F l a g a, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin, 2004, s. 92–94.

⁸² Pavyzdžiui, žr. *Arcybractwo Różańca Świętego: książka dla czcicieli Najśw. Panny Maryi*, wyd. przez ks. K. Wontropką, Opole, 1893.

Vilniaus – išvedus į kitą Šešupės upės pusę, miestas tapo tarsi padalintas bei išsitęsė, o ši dalis atrodė kaip priemiestis. Vėliau, 1727 m., šalia centro, šiaurinėje miesto dalyje, pastatyta bažnyčia. Taip 1718/19–1727 m. laikotarpiu susiformavo organiškas miesto planas, kuris nedaug pakitęs išliko ir šiandien.

Pagal administracinę struktūrą miestas priklausė Punios seniūnijai, kurios seniūnai, kilę iš žymesnių giminių (Bžostovskių, Pocielių, Sapiegu), vienaip ar kitaip kišosi į miesto valdymą. Vienas iš tokių atvejų – 1757 m. kilęs konfliktas dėl Liudvinavo vaitystės tarp J. Boufalo ir L. Radoševskio, atskleidžiantis ir tuometinių LDK politinių grupuočių kovą. Iš sudaryto pareigūnų sąrašo galima pastebėti, kad Liudvinavo vaitais tapdavo iš bajorijos kilę buvę Trakų, o lentvaičiai – Smolensko vaivadijų pareigūnai. Pirmieji miesto pareigūnai aptinkami netrukus po įkūrimo. Manytina, kad XVIII a. antroje pusėje miesto valdyme galėjo dalyvauti iki 8 asmenų (vaitas, lentvaitis, burmistras, 2 suolininkai, 2 tarėjai, raštininkas). Žinoma, kad Liudvinave vyko miestų pareigūnų rotacija, o ketverius metus burmistru išbuvusio F. Gutricho bei daugiau nei dvidešimt metų miesto raštininku tarnavusio A. Luščikovskio atvejai rodo, kad šiame mieste vertinti profesionalūs specialistai. Visa tai patvirtina, kad egzistavo organizuota šio mažojo magdeburginio miesto savivalda (ką patvirtina ir naujai atrasti 1741 bei 1744 m. miesto antspaudai).

Vietinė miestiečių bendruomenė formavosi iš įvairių LDK regionų (pvz., žemaičių, rusėnų, žydų), Lenkijos bei Prūsijos atvykstančių asmenų. Bendruomenė pamažu augo: 1738 m. mieste buvo apie 350, 1751 – 690, o 1799/1800 – 858 gyventojai. Beveik pusė miesto gyventojų buvo žydai, sudarę atskirą Liudvinavo kahalą: jie pasistatė sinagogą, turėjo rabiną, kapines, laidojimo draugiją, mikvę bei mokyklą. Dauguma šios bendruomenės narių gyveno miesto turgaus aikštėje (čia jai priklausė visi sklypai) ir ilgiausioje mieste Kauno gatvėje, o tai rodo, kad čia ėjo prekybinis kelias Kaunas–Karaliaučius. Liudvinavo kaip tranzitinio miesto funkciją atspindi mieste buvusi maisto, galanterijos specializacijos amatininkų gausa, kurie buvo pasirengę padėti bei priimti per šį miestą keliaujančius asmenis. Be to, nuo 1739 m., matyt, Virbalio dominikonų dėka, mieste buvo įkurta Šv. Rožinio arkibrolija, kuri per pamaldumo praktiką kooperavo miestiečius, aktyvavo jų kultūrinį lygį, kuris buvo svarbus miestietiško gyvenimo rodiklis.

Tad XVIII a. Liudvinavo istorija papildoma tuometinės Paprūsės miestų bendrą vaizdą. Galiausiai XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje Liudvinavui suklestėjus, šis laikotarpis ilgam įsitvirtino vietinių žmonių atmintyje, ką patvirtino XX a. pradžioje iš tų apylinkių kilusių bei „didingą“ miestą prisimenančių K. Borutos ir A. J. Greimo atvejai.

2 lentelė. **Liudvinavo miesto pareigūnai ir valdytojai XVIII a.**

Punios seniūnai	Vaitai	Lentvaičiai	Burmistrai	Tarėjai	Suolininkai	Raštininkai
1709–1730: LDK lauko etmonas Liudvikas Konstantinas Pociejus ⁸³	1722–1744: Trakų pav. stalininkas Simonas Stancevičius ⁸⁶	1721– 1741/46: Smolensko kamarninkas Jonas Vasilevskis ⁸⁸	1721: Bukinas ⁹¹	1744: Jokūbas Jeronimas Bielkevičius ⁹⁴	1766: Jonas Višomirskis, Čarniavskis ⁹⁶	1721–1744: Antanas Luščikovskis ⁹⁷
1732–1739: Merkinės seniūnas Antanas Kazimieras Sapiega ⁸⁴	1744–1757: Trakų pav. stovyklininkas Protazijus Lošelis ⁸⁷	1741–1746: Jonas Domanski ⁸⁹	1741–1744: Fridrichas Gutrichas ⁹²	1766: Juozapas Uleckis, Dominykas Kolenda ⁹⁵		
1740–1754: LDK lauko etmonas Aleksandras Mykolas Sapiega ⁸⁵	1757 05 18: Trakų pav. pataurininkis Leonas Radoševskis	1766: Starodubo pastalininkis Zigmantas Vaina Oranskis ⁹⁰	1751: Baltramiejus Bielickis ⁹³			

⁸³ A. S o w a, Pocij Ludwik Konstanty, *PSB*, t. 27, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1983, s. 45.

⁸⁴ H. P a l k i j, Sapieha Antoni Kazimierz, ten pat, t. 34/4, 1993, p. 582.

⁸⁵ Z. Z i e l i ņ s k a, Sapieha Aleksander Michał, ten pat, p. 567.

⁸⁶ LM, kn. 161, l. 6v–7; LVIA, SA 105, l. 491–492.

⁸⁷ Ten pat; LM, kn. 179, l. 807.

⁸⁸ LVIA, SA 13807, l. 464.

⁸⁹ VUB RS, f. 5–F125-31387, l. 1; f. 5–B1-223, l. 1.

⁹⁰ LM, kn. 426, l. 33; AGAD, dokumenty papierowe, nr. 2115, l. 1–41; *Ginčai*, t. 2, p. 223–228.

⁹¹ LVIA, SA 13807, l. 464.

⁹² VUB RS, f. 5–F125-31387, l. 1; f. 5–B1-223, l. 1.

⁹³ Ten pat, f. 4–(A1970)34511, l. 14.

⁹⁴ Ten pat, f. 5–F125-31387, l. 1.

⁹⁵ LM, kn. 426, l. 33.

⁹⁶ Ten pat.

⁹⁷ LVIA, SA 13807, l. 464; VUB RS, f. 5–F125-31387, l. 1; f. 5–B1-223, l. 1.

Punios seniūnai	Vaitai	Lentvaičiai	Burmistrai	Tarėjai	Suolininkai	Raštininkai
1754–1766: LDK raikytojas Mykolas Ksaveras Sapiega ⁹⁸	1757 08 20: Gardino pi- lies teismo raštininkas Juozapas Boufaldas ¹⁰⁰	1770: Jokūbas Tvožinskis ¹⁰²	1766–1770: Petras Pavli- kovskis ¹⁰³			
1766–1776: LDK išdi- ninkas Mykolas Bžostovs- kis ⁹⁹	1757 10 08– 1776: Trakų pav. pataurininkis Leonas Ra- doševskis ¹⁰¹					

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Arcybactwo Różańca Świętego: książka dla czcicieli Najśw. Panny Maryi. Wyd. przez ks. K. Wontropką. Opole, 1893.

GREIMAS, Algirdas Julius. *Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis.* Sudarė, įvadą ir žody-
nėlį parašė S. Žukas. Vilnius: Vaga, 1991.

Karte von Ost-Preussen nebst Preussisch Lithauen und West-Preussen nebst dem Netzdistrict aufgenommen unter Leitung des Königl. Preuss. Staats Ministers Frey Herrn von Schroetteer in den Jahren von 1796 bis 1802.

*Krieges karte der Provinz Neu Ost Preussen: Enthaltend das nunmehrige Plocker und Bialys-
toker Cammer Departement : Angefertigt in den Jahren 1795 bis 1800, aufgenommen u. gezeich-
net vom Le Bauld de Nans, Kurtz u. a.*

Lietuvos Metrika. Knyga nr. 556 (1791–1792). Viešųjų reikalų knyga 35. Parengė: A. Baliulis,
R. Firkovičius, E. Rimša. Vilnius: Versus aureus, 2005.

Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. II dalis: XVIII amžius. Parengė
R. Jasas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961.

PERTHÉES, K. de, *Carte générale et itineraire de Pologne.* Varsovie: chez Michel Gröll,
Libraire du Roi, 1773.

⁹⁸ Z. Zielińska, Sapieha Michał Ksawery, ten pat, t. 35/1, 1994, p. 115.

⁹⁹ Wł. Konopczyński, Brzostowski Michał, ten pat, t. 3, Krokua, 1937, p. 52.

¹⁰⁰ Biblioteka Jagiellońska, sekcja Rękopisów, 5981, l. 248v–249.

¹⁰¹ LM, kn. 179, l. 868–869.

¹⁰² LM, kn. 495, l. 144.

¹⁰³ LM, kn. 426, l. 33.

WAŚICKI, Jan. *Pruskie opisy miast polskich z końca XVIII wieku: departament białostocki*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 1964.

Военно-топографическая карта европейской России 1846–1863.

ALEXANDROWICZ, Stanisław. *Studia z dziejów miasteczek Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2011.

BARTOSZEWICZ, Agnieszka. Ratusz w małych miastach polskich w XV–XVI wieku. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, t. 74, 2014, s. 161–172.

FLAGA, Jerzy. *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*. Lublin: KUL, 2004.

GLEMŽA, Liudas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1788–1792 metais*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010.

JOVAIŠA, Liudas. Užnemunė Žemaičių vyskupijos sudėtyje (XVI a. vid. – 1795 m.): bažnytinė struktūra ir religinis gyvenimas. In: *Užnemunė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai*. Sudarė S. Smilingytė-Žeimienė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 12–31.

KAMIŃSKA, Krystyna. *Lokacje miasta na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r. (Studium historycznoprawne)*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1990.

KIAUPA, Zigmantas. Kaip tvarkėsi Lietuvos mažieji miestai po 1776 m. įstatymo. In: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos. Profesoriaus Mečislovo Jučo 90-mečio jubiliejui skirtas mokslinių straipsnių rinkinys*. Sud. V. Dolinskas, R. Petrauskas, E. Rimša. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2016, p. 519–528.

KONOPCZYŃSKI, Władysław. Brzostowski Michał. In: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 3, Kraków: Polska Akademia Umiejętności – Skład Główny w Księgarniach Gebethnera i Wolffa, 1937, s. 52–53.

KUIMAK, Krystyna. Ikonografia św. Dominyka. In: *Encyklopedia katolicka*. T. 4. Pod red. R. Łukaszyka, L. Bieńkowskiego, F. Gryglewicz. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1989, s. 62–63.

KULEJEWSKA-TOPOLSKA, Zofia. Oznaczenie i klasyfikacja miast w dawnej Polsce (XVI–XVIII). *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 1956, t. 8, z. 2, s. 253–268.

KULEJEWSKA-TOPOLSKA, Zofia. *Nowe lokacje miejskie w Wielkopolsce od XVI do końca XVIII wieku. Studium historyczno-prawne*. Poznań: UAM, 1964.

LAUCEVIČIUS, Edmundas, VITKAUSKIENĖ, Birutė Rūta. *Lietuvos auksakalystė: XV–XIX amžius*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas. D. II. Parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas. Vilnius: Mintis, 1976.

MEILUS, Elmantas. *Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai XVII a. II pusėje – XVIII a. Raida, gyventojai, amatai, prekyba*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1997.

MISIUS Kazys, ŠINKŪNAS, Romualdas. *Lietuvos katalikų bažnyčios*. Vilnius: Pradai, 1993.

MIŠKINIS, Algimantas. Kalvarija. In: *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės*. T. 1. *Užnemunės miestai ir miesteliai*. Vilnius: Savastis, 1999, p. 44–100.

MIŠKINIS, Algimantas. *Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis*. Vilnius: Mintis, 1991.

MIŠKINIS, Algimantas. *Marijampolės miestas iki 1940: istorija ir architektūra*. Vilnius: Mintis, 1995.

MIŠKINIS, Algimantas. Privilegiuotosios Lietuvos gyvenvietės ir jų tinklo vystymasis XIII–XVIII a. In: *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Statyba ir architektūra*, t. 3, nr.(3), 1963, p. 123–146.

NARUSZEWICZ, Tomasz. Pożary miast pogranicza powiatów grodzieńskiego i kowieńskiego w końcu XVIII w. *Studia Podlaskie*, t. 21, 2013, s. 89–111.

PALKIJ, Henryk. Sapieha Antoni Kazimierz. In: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 34, z. 4. Wrocław etc.: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1993, s. 580–582.

POŁUJAŃSKI, Aleksander. Ludwinów. In: *Wędrówki do gubernii augustowskiej w celu naukowym odbyte*. Warszawa: w Drukarni Gazety Codziennój, 1859, s. 321–325.

PETRYSZYN, Halina. Ruch urbanistyczny doby nowożytniej na terenach Ukrainy: typologia miast i interpretacja wzorców lokacyjnych (XVI – połowa XVII wieku). In: *Procesy lokacyjne miast w Europie Środkowo-Wschodniej: materiały z konferencji międzynarodowej w Łądku Zdroju, 28–29 października 2002 roku*. Red. nauk. C. Buśko, M. Goliński, B. Krukiewicz. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006, s. 279–334.

RIMŠA, Edmundas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*. Vilnius: Žara, 1999.

RUPEIKIENĖ, Marija. Liudvinavo bažnyčia. In: *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*. T. 1. *Vilkaviškio vyskupija*. Kn. 1. *Marijampolės dekanatas*. Vilnius: Gervelė, 1996, p. 131–132.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. T. XII. Warszawa: nakł. F. Sulimierskiego i Wł. Walewskiego, 1892.

SOWA, Andrzej. Pociąg Ludwik Konstanty h. Waga (1664–1730). In: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 37. Wrocław etc.: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983, s. 38–47.

Tarybą Lietuvos rašytojai. T. I: A–L. Red. kom.: J. Baltušis (pirmininkas) ir kt. Vilnius: Vaga, 1977.

TOTORAITIS, Jonas. *Sūduvos Suvalkijos istorija*. T. 1. Marijampolė: Piko valanda, 2003.

Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. T. II: *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*. Pod redakcją A. Rachuby. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009.

Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. T. IV: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*. Pod redakcją A. Rachuby. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2003.

VANAGAS, Aleksandras. *Lietuvos miestų vardai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004.

VYŠNIAUSKAITĖ, Angelė. *Lietuvio namai*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1999.

WYROBISZ, Andrzej. Typy funkcjonalne miast polskich w XVI–XVIII w. *Przegląd historyczny*. T. 72 (1981), s. 25–49.

ZIELIŃSKA, Zofia. Sapieha Aleksander Michał. In: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 34, z. 4. Wrocław etc.: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1993, s. 565–569.

ZIELIŃSKA, Zofia. Sapieha Michał Ksawery. In: *Polski Słownik Biograficzny*. T. 35, z. 1. Wrocław etc.: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1994, s. 115–116.

МАЦУК, Андрей. *Барацьба магнацкіх групавак у ВКЛ (1717–1763 гг.)*. Мінск: Медысонт, 2010.

A HISTORICAL SKETCH OF A SMALL MAGDEBURGIAN TOWN: LIUDVINAVAS IN THE EIGHTEENTH CENTURY (LOCATION, AUTHORITIES, COMMUNITY)

Summary

JONAS DRUNGILAS

The article discusses the development of Liudvinavas, a small Magdeburgian town established on 14 January 1719, in the eighteenth century. The town was established by Ludwik Konstanty Pocij, a field hetman of the Grand Duchy of Lithuania. His contribution as the locator is reflected not only in the name of the town: along with the cult of St Ludwig, it moved to the sacral sphere (the name of the church, the painting of the saint in the chapel) and to the spiritual life of the parish (St Ludwig's feast).

The new town was established in an unusual territory surrounded by rivers and water bodies. First the market square was measured and the streets leading from it were laid. Vilnius Street connected the central part of the town with the other bank of the Šešupė River, thus dividing and extending the town, and that part looked like a suburb. Later, in 1727, a church was built close to the centre, in the northern part of the town. In this way, an organic self-evolved town plan took shape between 1718/19 and 1727, and it has not changed much up until now.

Administratively, the town was part of the Punia ward, the elders of which were descendants of well-known families (Brzostowski, Pocij, Sapiega) and interfered, in one way or another, in the governance of the town. One of such instances was the conflict, in 1757, between Boufal and Radoszewski regarding town administration, which at the same time revealed the feud between political factions of the Grand Duchy of Lithuania at the time. From the compiled list of officials one can see that officials of noble decent from Trakai used to become *voigts* of Liudvinavas, while those from the voivodeships of Smolensk used to be landvoigts. The first town officials are traced shortly after the establishment of the town, and in the second half of the eighteenth century, up to eight people could presumably be involved in its governance (the *voigt*, the *landvoigt*, the burgomaster, two ... benchers?, two counsellors, and a clerk). It is known that there was a rotation of town officials in Liudvinavas, while the cases of Gutrich, who served as a burgomaster for four years, and of Luszczykowski, who spent over twenty years in the position of the clerk, show that professionals were valued in this town. All the above points to the fact that the town had an organised self-governance of a Magdeburgian city (this is also confirmed by the newly-discovered town seals of 1741 and 1744).

The local community of the townspeople evolved from various regions of the Grand Duchy of Lithuania (for example, Samogitians and Ruthenians), Jews, and people arriving from Poland and Prussia. The community was gradually growing: there were around 350 residents in 1738, 690 in 1751, and 858 in 1799/1800. Almost a half of the town's residents were Jews, who formed a separate kahal of Liudvinavas: they built a synagogue, had a rabbi, a cemetery, a funeral society, a mikvah (a bathhouse for ritual immersion), and a school. Most of the members of the Jewish community lived in the houses surrounding the market square (all plots of land here belonged to them) and in Kaunas Street, the longest in the town; this shows that it was part of the trade route Kaunas-Königsberg. The function of Liudvinavas as a transit town is reflected in the abundance of craftspeople specialising in food provision and haberdashery; they were ready to help and host individuals travelling through the town. In addition, the Confraternity of the Holy Rosary was founded in the town in 1739, very likely thanks to the Dominicans of Virbalis. The confraternity cooperated the townspeople through piety and activated their cultural level, which was an important indicator of urban life.

The eighteenth-century history of Liudvinavas complements the overall picture of the towns of the Paprūsė region (the area at the border with Prussia) at the time. When Liudvinavas came to prosperity in the late eighteenth-early nineteenth century, this period left a deep impression in the memory of the local people, which is confirmed by the cases of Kazys Boruta and Algirdas Julius Greimas, who came from the environs of this town in the early twentieth century and recall this 'majestic' city.

Gauta 2022 m. liepos mėn.

Priimta 2022 m. rugpjūčio mėn.

Jonas Drungilas – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto Archeografijos skyriaus mokslo darbuotojas. Mokslinių interesų kryptys: LDK bajorija XVI–XVIII a., Lietuvos miestų ir miestelių istorija.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Tiltų g. 17, Vilnius, LT-01101

El. paštas: jonas.drungilas@istorija.lt

ORCID: 0000-0002-2037-2923

